

ANITA ADAMCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-2851-0200

anita.adamczyk@amu.edu.pl

MIGRACJE JAKO AKT ZBIOROWY. STUDIUM PRZYPADKÓW

Migrations as a Collective Act. Case Studies

The 21st century became a period of mass migration, which had to do with the „shrinking of the world” through globalization, the development of means of transport and communication. In 2015 and 2016, Europe experienced its first migration crisis. The next occurred in 2021 and 2022. Forecasts for Europe in this regard are not optimistic. from which it can be concluded that we will experience further crowds of migrants at the external borders of the EU.

The purpose of this article is to analyze migration to EU countries in the context of a collective act. In it, the thesis is put forward that being in a crowd increases the chances of the migrants’ intentions being realized. The article is divided into three parts. In the first, it analyzed the processes of psychological behavior in a crowd based mainly on Gustav Le Bon’s theory. Next, the migration crises of 2015 and 2021 were explored in the context of the migrant crowd. In turn, the last part deals with the so-called the „Caravan of Light” that is, the attempt by Syrians from Turkey to the EU to undertake collective migration in 2022.

Keywords: crowd psychology, mass migrations, migration crisis, Caravan of Light.

WSTĘP

Wiek XXI stał się okresem masowych migracji, co miało związek ze „skurczeniem się świata” przez globalizację, rozwój środków transportu i komunikacji. W 2015 i 2016 r. Europa doświadczyła pierwszego kryzysu migracyjnego. Następne przyszły w 2021 i 2022 r. Można

przypuszczać, iż to nie koniec masowych exodusów ludności do Europy, wiele regionów świata nadal doświadcza bowiem destabilizacji politycznej i ekonomicznej. Zmianie ulega klimat, który jest i będzie czynnikiem wypychającym. Zatem liczba osób migrujących – przymusowo, dobrowolnie, legalnie i wbrew prawu – będzie rosła. Największym niebezpieczeństwem dla państw UE będzie ten ostatni rodzaj migracji, który trudno zahamować. Według danych Frontexu w 2022 r. liczba przekroczeń granicy UE z naruszeniem prawa wyniosła 330 tys., co oznaczało wzrost w stosunku do roku poprzedniego o 64 proc.¹ (najwyższy wskaźnik od 2016 r.). W 2022 r. 45 proc. nielegalnych wjazdów zarejestrowano na szlaku zachodniobałkańskim (wzrost o 136 proc. do 2021 r.). Decydowali się na nie najczęściej obywatele Syrii, Afganistanu i Tunezji (47 proc.). Powyższe dane nie obejmują przekroczeń granic zewnętrznych UE i Mołdawii przez obywateli Ukrainy, których od 24 lutego 2022 r., zarejestrowano w statystykach prawie 13 mln². Rezultatem masowych przemieszczeń były podziały w ramach Unii Europejskiej, rosnąca popularność antyimigranckich ruchów (retoryki) skutkująca zaostrzeniem rozwiązań prawnych, budowaniem murów na granicach i wprowadzaniem kontroli granicznych w państwach UE. Praktyką stało się wypychanie migrantów poza linię graniczną czy nieprzyjmowanie wniosków o ochronę międzynarodową. Masowe ruchy ludności wywarły zatem wpływ na politykę migracyjną państw, które ich doświadczały.

Celem niniejszego artykułu jest analiza migracji do państw UE w kontekście aktu zbiorowego. W nim postawiono tezę, że obecność w tłumie zwiększa szanse na realizację zamierzeń osób migrujących. W celu sprawdzenia powyższego założenia podjęto się próby odpowiedzi na następujące pytania: jak zachowują się uczestnicy tłumy? dlaczego migranci przemieszczali się w grupach? kim byli organizatorzy marszów migracyjnych? jakie reakcje państw wywoływały tłumy uchodźców w 2015 i 2021 r.? dlaczego zorganizowano akcję „Karawana światła” i czy odniosła ona sukces? Artykuł został podzielony na trzy części. W pierwszej z nich przeanalizowano procesy psychologiczne dotyczące zachowań w tłumie, opierając się głównie na teorii Gustava Le Bona. Następnie eksplikacji poddano kryzysy migracyjne z 2015

¹ *EU's External Borders in 2022: Number Of Irregular Border Crossings Highest since 2016*, Frontex, 13.01.2023, <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-s-external-borders-in-2022-number-of-irregular-border-crossings-highest-since-2016-YsAZ29> [dostęp: 5.02.2023].

² Tamże.

i 2021 r. w kontekście tłumy osób migrujących. Z kolei ostatnia część dotyczy „Karawany światła”, czyli próby podjęcia migracji zbiorowych przez Syryjczyków z Turcji do UE w 2022 r. Do opracowania problemu poznawczego wykorzystano metody badawcze charakterystyczne dla nauk: politycznych (metoda decyzyjna) i historycznych. Artykuł ma charakter deskryptywno-eksplanacyjny.

TEORIA UMYŚLU GRUPY

Analiza psychologii i socjologii tłumy jest trudnym przedsięwzięciem ze względu na jego nieprzewidywalność i spontaniczność. Pojęcia tego socjolog używają do opisu różnych zachowań, w których uczestniczy duża liczba osób. Precyzyjne zdefiniowanie tego terminu jest trudne, co pokazuje mnogość prób wyjaśnienia jego znaczenia. Ich wspólnymi cechami są: 1) duża liczba uczestników (wg Clarka McPhaila i Davida G. Myersa tłum tworzą już dwie lub więcej osób), 2) wspólny cel, 3) zgromadzenie w tym samym miejscu i czasie, 4) interakcje między uczestnikami, 5) podobne zachowania/działanie jako jedna grupa³.

Prekursorem w zakresie badania zachowań tłumy jest Gustav Le Bon, który rozpatrywał to pojęcie w odniesieniu do indywidualnych zachowań jednostek w grupie. Do jego powstania potrzebny jest impuls, idea łącząca ludzi czy wspólne przeżycia psychiczne. Nie zbiera się on bowiem bez przyczyny i celu. Według Le Bona tłum jest zbiorem ludzi różnej narodowości, płci, wyznania oraz przypadku, który ich zgromadził⁴. Posiada on swoją duszę, będącą ucieleśnieniem zbiorowych myśli i uczuć. I jak twierdzi Giuseppe Alberto Pugliese, owa dusza rozkazuje, co zwalnia jednostkę z odpowiedzialności za swoje czyny⁵.

Przyjmując klasyfikację Le Bona, tłum ludzi biorących udział w kryzysach migracyjnych w ostatnich latach można podzielić na bezimienny i mający określoną nazwę, np. „Karawana światła”. Ten typ tłumy ma charakter różnorodny w przeciwieństwie do jednorodnych, przyjmujących postać sekty (politycznej, religijnej), kasty lub klasy⁶.

³ *Understanding Crowd Behaviour: Supporting Evidence*, The Cabinet Office Emergency Planning College 2009, s. 59, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192606/understanding_crowd_behaviour-supporting-evidence.pdf [dostęp: 23.02.2023].

⁴ G. Le Bon, *Psychologia tłumy*, tłum. Z. Poznański, Księgarnia H. Altenberga, Księgarnia pod Firmą E. Wende i Spka, Lwów-Warszawa 1899, s. 21.

⁵ E.C. Torres, *Durkheim's Concealed Sociology of the Crowd*, „Durkheimian Studies” 2014, vol. 20, s. 89–114, DOI: 10.3167/ds.2014.200105.

⁶ G. Le Bon, *Psychologia tłumy*, s. 173.

Ponadto grupę migrantów można nazwać tłumem działającym, ponieważ ma określony cel, np. przedostania się do jednego z państw UE. Jest on także tłumem demonstrującym (ekspresyjnym), wyrażającym poprzez uczestnictwo w nim protest wobec sytuacji/wydarzeń, np. dyskryminacji, położenia politycznego i ekonomicznego. Tłum migrantów może przyjąć także postać gwałtownego tłumy. Według Alexandra Berlonghiego to tłum atakujący, wszczynający zamieszki⁷. Przykładem tego był tłum, który zebrał się: 1) na węgiersko-serbskim przejściu granicznym Horgosz-Roeszke w 2015 r., gdzie ponad tysiąc migrantów forsowało graniczne ogrodzenie, rzucając w węgierskich policjantów kamieniami i butelkami; 2) w okolicach przejścia granicznego Kuźnica Białostocka/Bruzgi w 2021 r., również niszcząc zabezpieczenia graniczne i rzucając w stronę funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej kamienie i inne niebezpieczne przedmioty. Grupa migrantów może być także tłumem uciekającym, próbującym uciec przed rzeczywistym lub domniemanym zagrożeniem. Ludzie zachowują się wtedy chaotycznie, co jest związane z paniką. Dotyczy to np. tłumy uciekającego przed strażą graniczną.

W tłumie jednostka traci swą indywidualność na rzecz zbiorowości. W ten sposób powstaje tłum psychologiczny, w którym na pewien czas osoby przedkładają idee grupy nad swoje własne myśli. Człowiek tym samym osiąga poczucie tożsamości z innymi, tracąc swoją. Taki stan jest niezbędny do pokonania przeciwności i osiągnięcia celu. Przebywanie w grupie daje „poczucie niezwykłej potęgi”, czyni jednostkę nieodpowiedzialną, przez co nie hamuje jej w działaniach⁸. W tłumie, jak pisał Le Bon, „każde uczucie, każdy czyn są zaraźliwe i to do tego stopnia, że osobnik bez trudu poświęca interes osobisty dla interesu wspólnego”⁹. Traci on świadomość swoich czynów. Staje się człowiekiem „dzikim”, gwałtownym, choć z drugiej strony jest entuzjastyczny i bohaterski. Jednostka w tłumie, zdaniem Le Bona, wykazuje zatem cechy ludzi pierwotnych, które w działaniu zmieniają się i np. ze sceptyka rodzi się wierzący, a z tchórza – bohater¹⁰. To są przymioty, które mają migranci pokonujący wiele przeciwności losu. Owo bohaterstwo, które ujawnia się w grupie, jest konieczne dla realizacji wspólnych zamierzeń, np. przepłynięcia przez Morze Śródziemne do Europy, wymagającego odwagi i pokonania strachu przed utonięciem, który w grupie łatwiej przezwyciężyć.

⁷ *Understanding Crowd Behaviour*, s. 71.

⁸ G. Le Bon, *Psychologia tłumy*, s. 28–29.

⁹ Tamże, s. 29.

¹⁰ Tamże, s. 31–32.

Tłum, wg Le Bona, pozbawiony jest zdolności do panowania nad odruchami w przeciwieństwie do jednostki funkcjonującej w izolacji. Kieruje się on bowiem uczuciami, a nie rozumem¹¹. Rządzą nim negatywne emocje, bo tylko one są w stanie pobudzić tłum do działania. Tłum charakteryzuje zatem impulsywność, co przedkłada się na zmienność w działaniu. A poczucie „niezwyciężonej siły” i brak krytycyzmu utwierdza w przekonaniu, że wszystko jest możliwe. Tłum jest także podatny na sugestie i łatwiej jest przekonać do jakiegoś działania ludzi w tłumie niż pojedynczą osobę¹². Ta cecha ma związek tak z porzuceniem indywidualizmu, jak i wiarą w moc „przenoszenia gór” oraz impulsywnością ludzi pierwotnych¹³.

Tłum nie „zna wątpliwości ani niepewności”, co pomaga w osiągnięciu celów często niemożliwych¹⁴. Pozwala to migrantom uwierzyć w pozytywną stronę misji, czyli możliwość przedostania się do wyznaczonego państwa. Tłum jest także nietolerancyjny, impulsywny, ruchliwy, a jego poziom moralny jest niski¹⁵. Ponadto tłum daje gwarancję braku odpowiedzialności i bezkarności, co jest niezmiernie ważne przy nielegalnym przekraczaniu granic czy podejmowaniu innych aktywności wbrew prawu (posługiwanie się fałszywymi dokumentami uprawniającymi do przekroczenia granicy/pobytu). Trudniej bowiem pociągnąć jednostkę do odpowiedzialności za jej zachowanie ze względu na „bezpieczeństwo w tłumie”¹⁶. Ponadto wg Herberta Blumera tłum jest „dziwny, gwałtowny i zaskakujący” bez samoświadomości i zdolności interpretacyjnych¹⁷. Być może bez tych cech poszczególne jednostki nie zdecydowałyby się na działania, w których biorą udział w tłumie. To dzięki swoistej hipnozie są w stanie podejmować wspólne ryzykowne aktywności. Poza wyżej wymienionymi cechami tłumy Jan Karol Kochanowski wyróżnił także inne jego atrybuty, takie jak: „pycha w dobie poczucia siły”, mściwość w momentach utraty siły, szybkie wnioskowanie¹⁸.

Tłum wzbudza obawę i nieufność, jego uczestnicy bowiem wyrażają ambiwalentne uczucia, tzn. są zdolni do zbrodni, jak i bezintere-

¹¹ Tamże, s. 35.

¹² Tamże, s. 36, 39, 43.

¹³ C. McPhail, *Blumer's Theory of Collective Behavior: The Development of a Non-Symbolic Interaction Explanation*, „The Sociological Quarterly” 1989, vol. 30, no. 3, s. 412 (401-423), DOI: 10.1111/j.1533-8525.1989.tb01528.x.

¹⁴ G. Le Bon, *Psychologia tłumy*, s. 51.

¹⁵ Tamże, s. 57-58.

¹⁶ C. McPhail, *Blumer's Theory of Collective Behavior*, s. 412.

¹⁷ Tamże, s. 411.

¹⁸ J.K. Kochanowski, *Tłum i jego przywódcy. Studium historyzoficzne*, E. Wende i Spółka, Warszawa 1906; B. Wróblewski, *Przestępstwa tłumy*, Księgarnia Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie, Wilno 1922, s. 9.

sownych poświęceń¹⁹. Z jednej strony migranci mogą kraść, by przeżyć, a z drugiej wspierać potrzebujących w grupie. Brak krytycyzmu nie pozwala im zauważyć tej sprzeczności. Ponadto należy zauważyć, iż w związku z irracjonalnością tłumu może w nim dojść do nieprzewidywalnych reakcji, będących odpowiedzią na bodźce zewnętrzne, np. wydarzenie, które daje poczucie zagrożenia lub niepewności. Migranci, zmierzając do państwa docelowego, idąc w grupie, często narażeni są na tego typu sytuacje. Pokonują drogę w złych warunkach atmosferycznych, na terenie, którego nie znają. Poza tym są narażeni na napady, złe traktowanie, pościgi organów porządkowych, dyskryminację. To wywołuje u nich strach przed lękiem, czyli panikę. A zgodnie z teorią G. Le Bona w zbiorowościach funkcjonuje mechanizm zaraźliwości, co pozwala złym emocjom szybko się rozprzestrzeniać. Najczęściej w takich sytuacjach jednostki nie wiedzą, jak się zachować, i kierują się instynktem. Uciekają przed zagrożeniem, nie zwracając uwagi na innych i zrywając więzi społeczne wytworzone w tłumie, co wpływa na zanik ich wrażliwości. Są w stanie uciec i zostawić współtowarzyszy czy skierować na nich niebezpieczeństwo. Takie zachowanie ma związek z prymitywnością ludzi pierwotnych, o której pisał Le Bon. Do instynktu okrucieństwa jednostek w tłumie nawiązywał także Scipio Sighele. Stał on na stanowisku, że sto czy tysiąc zebranych osób popełni czyny, jakich nie popełniłby pojedynczo żaden człowiek z tego grona. Dzieje się tak m.in. dlatego, że zbiorowość ma predyspozycje do złego i osłabia „uczucia humanitarne”²⁰.

Pojawienie się tłumu, jak argumentował Blumer, jest wynikiem niepokojów społecznych („zakłóconej rutyny”), kiedy ludzie, szukając rozwiązań, wykazują „nieobliczalne zachowania”. Są bowiem podatni na plotki i sugestie²¹. Tłum wprawiany jest w ruch na podstawie decyzji powstałych w celu realizacji grupowej idei, która jest często złudzeniem. Dlatego, jak pisał Le Bon, ten, kto oczaruje tłum, stanie się jego panem, a ten, kto rozczaruje – jego ofiarą²². Według niego tłum ma swojego przywódcę, którego wola jest „jądrem”, a jego poglądy kierują grupą. Są to najczęściej „ludzie czynu”, a nie myśliciele. Może to być ktoś z tłumu, bo słucha on instynktownie²³.

¹⁹ G. Le Bon, *Psychologia tłumu*, s. 59.

²⁰ S. Sighele, *Tłum zbrodniczy. Szkic psychologii zbiorowej*, tłum. A. Mrożkowska, Księgarnia G. Centnerszvera, Warszawa 1895, s. 59–61.

²¹ C. McPhail, *Blumer's Theory of Collective Behavior*, s. 409.

²² G. Le Bon, *Psychologia tłumu*, s. 122.

²³ Tamże, s. 129–130, 133.

Jak zauważył Le Bon, tłum nie kieruje się argumentami, ale naśladownictwem²⁴. Można to stwierdzenie odnieść do migrującego tłumu, który instynktownie naśladowując swoich poprzedników, zamierza osiągnąć cel, jakim jest dotarcie do Europy i otrzymanie statusu uchodźcy. Podjęcie decyzji o opuszczaniu ojczyzny lub państwa tranzytowego, by udać się w dalszą podróż, wynika także z wielu innych przyczyn ujętych w teoriach migracyjnych (np. push-pull, sieci migracyjnej). Ponadto ma to związek z teorią wartości dodanej Neila J. Smelsera. Według niego, by doszło do zbiorowego zachowania (np. organizacji tłumu), musi być spełnionych kilka warunków w następującej kolejności: 1) świadomość istnienia problemu i możliwość zorganizowania się (sprzyjanie strukturalne), 2) niespełnienie oczekiwań jednostek co do sytuacji, które rodzi napięcia (napięcie strukturalne), 3) wzrost i rozprzestrzenianie się uogólnionego przekonania, które zawiera zidentyfikowany problem charakterystyczny dla danej grupy, 4) pojawienie się wydarzenia, które pobudza zachowania zbiorowe, 5) mobilizacja do działania, 6) kontrola społeczna²⁵.

Próbując także znaleźć odpowiedź na pytanie o powody tworzenia tłumu przez migrantów, można odwołać się do teorii rewolucji (James Chowning Davies) oraz relatywnej deprivacji (Ted Robert Gurr). Według pierwszej z nich prawdopodobieństwo pojawienia się zaburzeń społecznych wzrasta, gdy „(...) po odpowiednim długim okresie rozwoju gospodarczego i społecznego następuje krótki okres gwałtownego regresu”²⁶. Fundamentem tej teorii są zatem relacje między oczekiwaniami a możliwościami ich zaspokojenia. Oznacza to tym samym, że niepokoje społeczne pojawiają się, gdy zaspokojenie potrzeb społeczeństwa odbiega od jego oczekiwań. Zgodnie z założeniem Daviesa buntują się nie najubożsi, ale osoby, których status materialny nie jest najniższy, a oczekiwania rosną. Jego teoria wzbogaca kolejną, a mianowicie teorię relatywnej deprivacji. Zgodnie z nią impulsem do działania ludzi jest poczucie relatywnej deprivacji, czyli niezgodności między wartościami oczekiwanymi a osiągalnymi²⁷. Jeśli deprivacja

²⁴ Tamże, s. 141.

²⁵ B. Barber, *Theory of Collective Behavior by Neil J. Smelse*, „History and Theory” 1965, vol. 4, no. 2, s. 268, DOI: 10.2307/2504157.

²⁶ J.Ch. Davies, *Przyczynek do teorii rewolucji*, [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (wyb. i opr.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 1095.

²⁷ „Wartości oczekiwane oznaczają dobra i warunki życia, co do których ludzie żywią przekonanie, iż są im prawnie należne. Wartości osiągalne oznaczają dobra i warunki życia, o których ludzie sądzą, iż są w stanie je zdobyć i zatrzymać”. T.R. Gurr, *Relatywna deprivacja a impuls przemocy*, [w:] P. Sztompka, M. Kuci (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 659.

dotyczy dużej grupy społecznej (np. w związku ze złą sytuacją ekonomiczną, dyskryminacją), to prawdopodobieństwo buntu wzrośnie. Tym samym tłum może być początkiem ruchu społecznego będącego odpowiedzią na niezadowolenie społeczne.

W XIX wieku Henry Fournial, badając tłumy jako zjawisko społeczne, uznał, że na łatwość i częstość formułowania tłumów wpływ mają m.in. klimat, pora roku, światło, różne zjawiska meteorologiczne²⁸. Jest to zauważalne przy pojawianiu się kryzysów migracyjnych, gdy tłumy przemieszczających się wybierają najczęściej okresy letnie. Z pewnością związane jest to z wyższą temperaturą, dzięki której nie marzną podczas odpoczynku, np. w lesie czy przy drodze. Ponadto w tym czasie dłużej jest jasno, co również ułatwia migrantom funkcjonowanie w podróży.

Współczesnemu formułowaniu się tłumy sprzyja globalna łączność – Internet. To dzięki portalom społecznościowym potencjalni uczestnicy migrującego tłumy komunikują się ze sobą, a kwestia rozpoczęcia marszu staje się powszechna. Gromadzi się więcej jednostek, a im więcej ich jest, tym szala korzyści i kosztów związanych z migracją przechyla się na stronę zysków. Wynika to z koncepcji progów zachowań behawioralnych Marka Granovetta²⁹. Uważa on, że jednostka, przyłączając się do zamieszek, ponosi mniejszy koszt, gdy liczebność tłumy jest większa, gdyż prawdopodobieństwo zatrzymania danej osoby maleje. Ponadto im większa liczba znajomych, którzy przyłączą się do zamieszek, tym większe prawdopodobieństwo wzięcia w nich udziału. Można to zastosować do migrantów, uważających, że odniosą większą korzyść, gdy grupa, z którą się przemieszczają, będzie liczniejsza. Jest to istotne z punktu widzenia konsekwencji przekraczania granic wbrew prawu, choć ma również wymiar psychologiczny. Duża liczba ma znaczenie dla postrzegania członków tłumy jako niezwyciężonych. Ponadto rosnąca liczba osób migrujących jest efektem owczego pędu (*bandwagon effect*). Ma on związek z życiem politycznym (wyborami), ale można go odnieść także do kwestii migracji. Efekt ten dotyczy wpływu na postawy czy zachowania jednostek osób spoza sfery ich osobistych kontaktów. Zgodnie z nim ludzie przyłączają się do innych, jeśli są przekonani o ich powodzeniu czy zwycięstwie. Tym samym

²⁸ B. Łoziński, *Tłum: szkic socjologiczny*, Spółka Wydawnicza Polska w Krakowie, Kraków 1895, s. 32.

²⁹ Dla autora próg oznacza punkt, w którym postrzegane korzyści przez jednostkę z czynienia danej rzeczy przewyższają postrzegane koszty. M. Granovetter, *Threshold Models of Collective Behavior*1, „*American Journal of Sociology*” 1978, vol. 83, no. 6, s. 1422, DOI: 10.15195/v7.a26.

opisywany efekt pomaga podjąć decyzję o dołączeniu do grupy/tłumu przekonanej o powodzeniu swojej misji. Oznacza to, że łączymy się ze zwycięzcami, chcąc być częścią tej grupy³⁰.

Podsumowując, można stwierdzić, iż tłum jest zbiorem dowolnych jednostek tworzących własne, wyizolowane środowisko. Ma dynamiczny charakter, nie jest długotrwały i nie ma wewnętrznej organizacji. Jego cechą jest przypadkowość ludzi biorących w nim udział i posiadających wspólny cel. Ich odpowiedzialność jest rozproszona, co zwiększa ryzyko popełnienia czynów nielegalnych. Inną cechą jest dezindywidualizacja jednostki, a także jej anonimowość, która powstaje na skutek ujednoczenia zachowania jednostek w tłumie. Owa anonimowość i bezkarność w grupie jest asumptem do nowych zachowań. Poza tym silna więź emocjonalna (związana z bliskością przestrzenną/fizyczną jednostek) i bezpieczeństwo czyni grupę spójną, odważną i konsekwentną w działaniu. Podejmuje ona decyzje spontanicznie i instynktownie, ponieważ liczy się czas, a tłum nie ma doświadczenia i jest bezkrytyczny. Tłum nie ma także zdolności do rozumowania i refleksji, ale ma za to dużą wyobraźnię i kwestie najmniej prawdopodobne stają się realne. Odnieść to można do wizji przedostania się na teren UE, co jest niezmiernie trudne, ale przy wykorzystaniu wyobraźni obraz ten staje się bardziej realny.

TLUMY MIGRANTÓW, CZYLI KRYZYSY MIGRACYJNE W EUROPIE

Niezmiernie trudnym zadaniem jest oszacowanie liczby osób podążających szlakami migracyjnymi w dużych grupach. Można je oprzeć na danych statystycznych z poszczególnych krajów czy instytucji międzynarodowych, które prezentują dzienne czy tygodniowe zestawienia liczbowe osób podejmujących próby nielegalnego przekroczenia granic. Dane te można pozyskać także z portali internetowych w formie tekstowej i zdjęć (Twitter, Instagram), służących migrantom do komunikacji. Jednak z uwagi na ich bezpieczeństwo i prywatność jest to trudne. Można je zdobyć również poprzez crowdsourcing. Przykładem tego były The Migrants' Files, będące źródłem informacji m.in. o liczbie osób umierających na szlakach migracyjnych wiodących przez

³⁰ R. Schmitt-Beck, *Bandwagon Effect*, [w:] G. Mazzoleni (ed.), *The International Encyclopedia of Political Communication*, Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey 2015, s. 1, DOI: 10.1002/9781118541555.wbiepc015.

Morze Śródziemne czy OpenStreetMap – platforma do gromadzenia geoprzestrzennych danych w skali świata³¹. Ponadto, jak pokazują Troy Curry, Arie Croutoru, Andrew Crooks, Anthony Stefanidis, dane o przemieszczeniach ludności można zdobyć z dobrowolnych informacji geograficznych (VGI – Volunteered Geographic Information) oraz informacji geograficznych o otoczeniu (AGI – Ambient Geographic Information), które również opierają się na crowdsourcingu³².

W ostatnich latach masowość migracji przybrała na sile. Od 1999 r. do maja 2022 r. liczba przymusowych przesiedleńców wzrosła niemal pięciokrotnie (z 22 mln do 100 mln)³³. Wpływ na to miały przede wszystkim pojawiające się nowe konflikty, brak rozwiązań starych kryzysów, nierównowaga ekonomiczna, zmiany środowiskowe (katastrofy ekologiczne). Dotyczyło to szczególnie regionów Bliskiego Wschodu, Afryki, Ameryki Łacińskiej, a od lutego 2022 r. również Europy (Ukraina). Miliony uchodźców uciekły przed wojną w Syrii. Inni opuścili Jemen, Demokratyczną Republikę Konga, teren Sahelu, Afganistan, Pakistan, Iran, Irak. Część z nich została migrantami wewnętrznymi, a pozostali regionalnymi i międzynarodowymi. Byli i tacy, którzy planowali wtórną migrację do państwa trzeciego. Do nich należeli np. Syryjczycy. Z badań przeprowadzonych w 2021 r. wśród uchodźców syryjskich przebywających w Egipcie, Libanie, Jordanii i Iraku wynikało, iż 19 proc. z nich chce wyjechać do państwa trzeciego w ciągu kolejnych 12 miesięcy³⁴. Do grona tego zaliczali się także obywatele Syrii, którzy przed wojną uciekli do Turcji. Miało to związek z niechęcią wobec nich, jaka pojawiła się w tym państwie wraz z kryzysem ekonomicznym. Mogło być także wynikiem trudnej sytuacji będącej następstwem trzęsienia ziemi, które nawiedziło Turcję i Syrię w lutym 2023 r.

W okresie kryzysu migracyjnego, w latach 2015–2016, pierwszy raz o ochronę międzynarodową w państwach UE wnioskowało 2 463 730 osób, z czego 53 proc. przypadło na trzy nacje: Syryjczyków

³¹ T. Curry, A. Croutoru, A. Crooks, A. Stefanidis, *Exodus 2.0: Crowdsourcing Geographical and Social Trails of Mass Migration*, „Journal of Geographical Systems” 2019, vol. 21, no. 1, s. 169, 173, DOI: 10.1007/s10109-018-0278-1.

³² Tamże, s. 163, 177–178.

³³ *Refugees and Others of Concern to UNHCR. 1999 Statistical Overview*, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva July 2000, s. 10, <https://www.unhcr.org/3ae6bc834.pdf> [dostęp: 20.02.2023]; *UNHCR: Ukraine, other Conflicts Push Forcibly Displaced Total over 100 Million for First Time*, Geneva, 23.05.2022, <https://www.unrefugees.org/news/unhcr-ukraine-other-conflicts-push-forcibly-displaced-total-over-100-million-for-first-time/> [dostęp: 20.02.2023].

³⁴ *Sixth Regional Survey on Syrian Refugees' Perceptions & Intentions on Return to Syria. Egypt, Iraq, Lebanon, Jordan*, UNHCR, 03.2021, s. 4, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/85739> [dostęp: 25.02.2023].

(28 proc.), Afgańczyków (15 proc.), Irakijczyków (10 proc.)³⁵. W kontekście opisu ich napływu używano sformułowań: „inwazja”, „powódź”, „masy”, „hordy”, „fale/zalew ludzi”, „tłumy”³⁶. Wielki marsz widoczny był od września 2015 r., kiedy tysiące migrantów, nie mogąc wsiąść w Budapeszcie do pociągu jadącego do Niemiec i Austrii, udało się pieszo w kierunku granicy węgiersko-austriackiej. Inicjatorem sformułowania tłumy był Syryjczyk Abu al-Majda, który przez megafon nawoływał innych do marszu. Działanie to było spontaniczne i zgromadziło już na dworcu ok. 200 osób, a następnie co najmniej 1000 (przed wejściem na autostradę M1)³⁷. Był to wyraz protestu z powodu odmowy przez rząd węgierski wpuszczenia migrantów do pociągów jadących w kierunku Niemiec i Austrii. Inny tłum utworzył się w Danii, skąd grupa ok. 300 uchodźców udała się pieszo do Szwecji autostradą E45³⁸. Przebywanie w większym gronie dawało im poczucie bezpieczeństwa i wzajemnej odpowiedzialności. Z drugiej strony byli oni dla siebie wzajemnie konkurencją, gdy trzeba było dostać się do pociągu czy autobusu. Wówczas pojawiał się duch walki i brak współczucia. Ponadto rządy poszczególnych państw, widząc tłumy migrantów, otwierały dla nich swoje granice. Dla nich podstawiano specjalne pociągi i autobusy, a podróż odbywała się najczęściej bez paszportu i biletu. Tym samym udział w grupie dla wędrujących okazał się dobrym rozwiązaniem, pozwolił bowiem na przekraczanie granic z naruszeniem prawa. Ponadto w większej grupie migranci szybciej mogli liczyć na pomoc ze strony zwykłych obywateli. Organizowano dla nich namioty medyczne. Dla poszukujących schronienia przygotowane były miejsca do tymczasowego zamieszkania, koce, żywność. Najczęściej witano ich z hojnością. Zachowanie takie nie byłoby możliwe, gdyby dotyczyło pojedynczych migrantów. Poza tym zainteresowanie mediów byłoby wówczas niewielkie, co skutkowałoby mniejszym oddźwiękiem ze strony społeczeństwa.

Osoby idące w tłumie były przypadkowe. Szli dorośli z dziećmi, osoby starsze, kobiety w ciąży i ludzie chorzy. Pokonywanie drogi w dużych grupach ułatwiało opłacenie przemytników czy zebranie

³⁵ *Asylum in the EU Member States*. Newsrelease Eurostat, 16.03.2017, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7921609/3-16032017-BP-EN.pdf/e5fa98bb-5d9d-4297-9168-d07c67d1c9e1?t=1489575151000> [dostęp: 25.01.2023].

³⁶ Ł. Łotocki, *Kryzys migracyjny w Europie w polskim dyskursie publicznym w latach 2015–2018*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019, s. 205.

³⁷ A. Hartocollis, *Traveling in Europe's River of Migrants*. *Reporter's Notebook*, „The New York Times”, 6.09.2015, <https://www.nytimes.com/interactive/projects/cp/reporters-notebook/migrants/march-budapest-hungary> [dostęp: 5.12.2022].

³⁸ Tamże.

pieniędzy na łapówkę. Reakcja władz poszczególnych państw na tłumy migrantów podczas kryzysu w 2015 r. była różna. Niemcy i Austriacy przyjęli ich z sympatią, za co zostali pochwaleni przez UNHCR³⁹. Trudniej było w Danii, gdzie nowy, centroprawicowy rząd mniejszościowy dążył do zmniejszenia liczby osób poszukujących ochrony międzynarodowej i obniżenia świadczeń socjalnych dla imigrantów. Z niechęcią reagowały władze Węgier. Pobyt na Węgrzech zaliczany był do „najgorszych doświadczeń” w podróży⁴⁰. Nieprzychylnie nastawienie do migrantów odnotowano także w Grecji, Macedonii i Serbii.

Kilka lat później, kiedy na granicy zewnętrznej UE i Białorusi pojawiły się grupy migrantów, reakcja na ich obecność była już tylko negatywna. Polskie władze przyjęły postawę antyimigracyjną, co miało związek m.in. z instrumentalnym wykorzystaniem migrantów przez Białoruś. Charakteryzowała się ona wprowadzeniem stanu wyjątkowego, wzniesieniem muru na granicy polsko-białoruskiej, przyjęciem ustawodawstwa dopuszczającego zawracanie migrantów poza linię graniczną czy nieprzyjmowaniem wniosków o ochronę międzynarodową. Podobną sytuację odnotowano na Litwie i Łotwie. W pierwszym z wymienionych państw znowelizowano prawo odnoszące się m.in. do kwestii składania wniosków o ochronę międzynarodową, ograniczając tę czynność do przejść granicznych lub ambasad Litwy za granicą przed podróżą, jak również wypychania migrantów poza granice państwa. Zdecydowano o wzniesieniu ogrodzenia na granicy litewsko-białoruskiej, wprowadzeniu stanu wyjątkowego i możliwości użycia wojska w sytuacjach nadzwyczajnych. Podobnie uczyniły władze Łotwy, ogłaszając w sierpniu 2021 r. stan wyjątkowy i podejmując decyzję o budowie ogrodzenia. Migranci przekraczający granicę łotewsko-białoruską niezgodnie z przepisami byli odsyłani na Białoruś. Obostrzenia dotyczyły także składania wniosków o ochronę międzynarodową. Przedstawiciele organizacji praw człowieka z trzech powyższych państw informowali o trudnym położeniu migrantów na pograniczu UE i Białorusi (brak wody, żywności, opieki, schronienia) naruszającym niederogowalne prawo do życia. Wskazywali także na łamanie prawa unijnego czy konwencji genewskiej⁴¹.

³⁹ D. Murray, *UNHCR Applauds Austria and Germany as Refugees March Across Hungary*, UNHCR, 5.09.2015, <https://www.unhcr.org/news/latest/2015/9/55eae4116/unhcr-applauds-austria-germany-refugees-march-across-hungary.html> [dostęp: 7.02.2023].

⁴⁰ A. Hartocollis, *Traveling in Europe's...*

⁴¹ [List organizacji pozarządowych z Litwy, Łotwy, Polski do Ursuli von der Leyen], Warsaw 11.10.2021, <https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/01/Letter-to-the-EC-on-push-back-in-Lithuania-Latvia-and-Poland.pdf> [dostęp: 7.03.2023].

Trójstyk granic: polskiej, białoruskiej i litewskiej, nazywano „trójkątem śmierci”⁴². Pokonywanie drogi w grupach nie gwarantowało już sukcesów, miłego powitania i dzielenia się żywnością. Na przykład 10 listopada 2021 r. w okolicach Białowieży próbę przejścia na polską stronę podjęło ok. 200 osób, z których 150 zostało zawróconych na Białoruś, a w Krynkach – granicę chciało przekroczyć 60 osób, z których 20 zatrzymano⁴³. Pokazuje to, że grupa, choć dawała bezpieczeństwo wewnątrz, nie była gwarantem osiągnięcia celu jak podczas kryzysu w 2015 r. Nawet tłum liczący od tysiąca do 4 tys. osób przy granicy polsko-białoruskiej w okolicach Kuźnicy Białostockiej 8 listopada 2021 r. nie wpłynął na decyzję o otwarciu granicy dla migrantów. Przeciwno szturmującym granicę Wojsko Polskie użyło gazu łzawiącego. Pomysł listopadowego marszu w stronę polskiej granicy zrodził się wśród Irakijczyków, którzy chcieli w ten sposób zwrócić uwagę świata na kryzys humanitarny. Migranci za zgodą strony białoruskiej zostali wpuszczeni w głąb tego kraju, by utworzyć odpowiednią formację podążającą w kierunku granicy z Polską⁴⁴. Dostępne w mediach zdjęcia i filmiki przedstawiające migrantów idących wzdłuż granicy wzbudzały zainteresowanie. Jak relacjonował jeden z uczestników marszu, strona białoruska zadbała o to, by tłum szedł w określone miejsce i by nie można było się z niego wycofać⁴⁵. Maszerujący migranci byli przekonani, że na przejściu granicznym będą czekały na nich autokary, którymi pojadą do Niemiec. Zamiast nich były wojsko i policja. Dzień później zawieszono ruch graniczny na drogowym przejściu granicznym.

W listopadzie 2021 r. w okolicach Czeremchy, Dubicz Cerkiewnych i Mielnika miały miejsce jeszcze inne próby siłowego przekroczenia granicy. Wówczas grupy migrantów liczyły kolejno: ponad 200 osób, 25 i 40⁴⁶. W innych przypadkach, jak wynika z danych Straży

⁴² A. Kubis, J. Rybicka, „Chciałbym służyć Polakom wiedzą medyczną”, *mówi w nocy wyczerpany Farah. Historie 6 Syryjczyków*, OKO.press, 22.12.2021, <https://oko.press/chcialbym-sluzyc-polakom-wiedza-medyczna-mowi-w-nocy-wyczerpany-farah> [dostęp: 1.03.2023].

⁴³ A. Ambrozik, Sz. Opryszek, *Kuźnica. Imigranci i uchodźcy błagają o pomoc. „Będą trupy”, mówi nam białoruski pogranicznik*, OKO.press, 10.11.2021, <https://oko.press/kuznica-imigranci-i-uchodzcy-blagaja-o-pomoc> [dostęp: 1.03.2023].

⁴⁴ Sz. Opryszek, *Wielka grupa migrantów zmierza do Polski. Białoruski żołnierz: Dowoziliśmy ich. Tam zacznie się piekło!*, OKO.press, 8.11.2021, <https://oko.press/wielki-marsz-migrantow-zmierza-do-polski-bialoruski-zolnierz-dowozilismy-ich-tam-zacznie-pieklo> [dostęp: 1.03.2023].

⁴⁵ Sz. Opryszek, *Strzały przy granicy. Migranci wpadli w pułapkę i nie mają odwrotu*, OKO.press, 8.11.2021, <https://oko.press/strzaly-przy-granicy-migranci-wpadli-w-pulapke-i-nie-maja-odwrotu> [dostęp: 1.03.2023].

⁴⁶ Pmd, *Próba forsowania granicy. Pięć osób w szpitalu, służby białoruskie puszczały hymn Polski*, Onet.pl, 25.11.2021, <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/kryzys-migracyjny-proba-forsowania-granicy-bialorusini-puszczali-hymn-polski/462fc82> [dostęp: 1.03.2023];

Granicznej (SG), ich liczebność wahała się od 10 do 80 osób. Zdarzało się, że zgodnie z teorią Le Bona, byli oni agresywni i łamali prawo. Na przykład niszczyli ogrodzenie graniczne, rzucali w funkcjonariuszy SG czy żołnierzy kamieniami. Tłumy migrantów wpłynęły na większe zmilitaryzowanie strefy nadgranicznej. Granicy polsko-białoruskiej strzegli żołnierze, Straż Graniczna, Policja i Wojska Obrony Terytorialnej. Dotyczyło to także granicy litewsko-białoruskiej, na której pograniczników wspierało wojsko, Frontex i dodatkowe siły NATO⁴⁷, oraz odcinka łotewsko-białoruskiego, którego pilnowali funkcjonariusze Frontexu, Policji i Narodowe Siły Zbrojne.

„KARAWANA ŚWIATŁA”

Kryzys humanitarny na granicy UE i Białorusi jeszcze się nie zakończył, a już pojawiło się widmo kolejnego. Miało ono związek z chęcią opuszczenia Turcji przez Syryjczyków i udania się do państw UE. Po wybuchu wojny w Syrii Turcja spośród krajów graniczących z państwem syryjskim przyjęła największą liczbę jego obywateli (3,7 mln wg danych z grudnia 2021 r.⁴⁸). W 2015 r. władze tureckie zakończyły politykę otwartych drzwi i rok po podpisaniu umowy mającej położyć kres nieuregulowanej migracji z Turcji do UE zawiesiły rejestrację nowych syryjskich migrantów (2017 r.)⁴⁹. Z uwagi na trudności społeczno-ekonomiczne (inflacja, bezrobocie), wywołane przez pandemię oraz przedłużający się kryzys uchodźczy, w Turcji zaczęło narastać niezadowolenie społeczne. Syryjczycy stali się „kozłami ofiarnymi”, niechcianymi gośćmi i konkurencją dla Turków na rynku pracy i w staraniach o pomoc socjalną⁵⁰. Z sondażu przeprowadzonego w lipcu

PAP, *Białystok, Straż Graniczna: funkcjonariusze zaatakowani kamieniami i oślepieni laserami*, TVN24, 28.11.2021, <https://tvn24.pl/bialystok/straz-graniczna-o-sytuacji-na-granicy-polsko-bialoruskiej-funkcjonariusze-sg-zaatakowani-kamieniami-i-oslepieni-lasera-mi-5505788> [dostęp: 1.03.2023].

⁴⁷ Litwa rozmieszcza dodatkowe siły NATO na granicy z Białorusią i Rosją, „Biuletyn Informacyjny Studium Europy Wschodniej”, Uniwersytet Warszawski, 15.03.2022, <https://studium.uw.edu.pl/litwa-rozmieszcza-dodatkowe-sily-nato-na-granicy-z-bialorusia-i-rosja/> [dostęp: 15.01.2023].

⁴⁸ M.M. Erdoğan, *Syrians Barometer 2021 a Framework for Achieving Social Cohesion With Syrians in Türkiye*, UNHCR, 11.2022, s. 5, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/12/SB-2021-English-01122022.pdf> [dostęp: 14.02.2023].

⁴⁹ P. Trembley, *Are Syrians in Turkey no Longer Erdogan's „Brothers”?*, Al-Monitor, 29.07.2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/07/turkey-syria-refugees-are-no-longer-erdogans-brothers.html> [dostęp: 19.01.2023].

⁵⁰ P. Kenyon, *Syrian refugees say they're feeling unwelcome in Turkey, but have nowhere else to go*, NPR News, 6.07.2022, <https://www.npr.org/2022/07/06/1110151878/syrian-refugees-say-theyre-feeling-unwelcome-in-turkey-but-have-nowhere-else-to-> [dostęp: 19.01.2023].

2019 r. wynikało, że 82 proc. Turków opowiadało się za odesłaniem ich do domu⁵¹. Syryjczyków uznawali za ludzi niebezpiecznych, mogących przysporzyć w przyszłości kłopotów (40,7 proc.) i stanowiących obciążenie dla państwa (38 proc.)⁵². W Turcji wzrosły nastroje rasistowskie i ksenofobiczne, co przełożyło się na ataki na Syryjczyków⁵³. W odpowiedzi na presję społeczną rząd turecki podjął decyzję o zmianach, m.in. zaostrzając prawo pobytu Syryjczyków, zawieszając dla nich bezpłatną opiekę zdrowotną, zwiększając kontrolę legalności ich zatrudnienia, obniżając próg pobytu cudzoziemców w tureckich prowincjach z 25 do 20 proc. na dzielnicę i zwiększając liczbę dzielnic zamkniętych dla cudzoziemców. Zmiana kursu wobec Syryjczyków związana była z odzyskaniem poparcia społecznego przed wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi w 2023 r., w tym głosów islamiistycznej części zwolenników Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), przez prezydenta Recepta Tayyipa Erdogana, jak również spadkiem poparcia dla partii opozycyjnych promujących politykę antyimigrancką/antysyryjską.

W maju 2022 r. prezydent Turcji ogłosił, że zamierza przesiedlić 1 mln migrantów do północnej Syrii. Inni ze statusem ochrony tymczasowej⁵⁴ mieli być relokowani ze Stambułu do innych miast⁵⁵. Należy także podkreślić, iż kryzys ekonomiczny, rosnące koszty utrzymania i żywności dotknęły także obywatele Syrii⁵⁶. Miliony Syryjczyków stanęły przed dylematem, czy pozostać w Turcji, gdzie życie jest coraz trudniejsze, wrócić do domu, gdzie toczy się wojna, czy udać się

⁵¹ PİAR anketi: AKP'lilerin yüzde 33'ü merkez sağda yeni bir parti istiyor, 19.07.2019, <https://t24.com.tr/foto-haber/piar-dan-siyasi-gundem-arastirmasi-akp-lilerin-yuzde-33-u-merkez-sagda-yeni-bir-parti-istiyor,8276/2> [dostęp: 19.01.2023].

⁵² *Syrians Barometer 2021...*, s. 10.

⁵³ M.L. Kerry, *Syrian refugees in Turkey face racist attacks and the fear of deportation*, NPR News, 22.12.2022, <https://www.npr.org/2022/12/22/1145082636/syrian-refugees-in-turkey-face-racist-attacks-and-the-fear-of-deportation> [dostęp: 17.01.2023].

⁵⁴ Status prawny większości Syryjczyków w Turcji reguluje rozporządzenie z 2014 r. o tymczasowej ochronie. Osoby posiadające tę ochronę otrzymały dostęp do usług publicznych, w tym edukacji, ochrony zdrowia, rynku pracy, pomocy społecznej w prowincji, w której się zarejestrowały. Więcej na ten temat F. Inan, M. Aslan, J. Whitaker-Yilmaz, *Understanding Syrian Refugees in Turkey*, 06.2019, <https://oxfam.app.box.com/s/gf2v0xo-9h3x6gpb9u7aeda4089jrroukf> [dostęp: 6.01.2023]; A.G. Meral, M. Tong, J.W. Yilmaz, T. Saliji, C. Topgül, M. Aslan, *Refugee Advocacy in Turkey. From Local to Global*, HPG Working Paper, 09.2021, https://turkiyemultecikonseyi.org/uploads/Belgeler/Protection_IP_Turkey_case_study_WEB.pdf [dostęp: 6.01.2023].

⁵⁵ P. Trembley, *Are Syrians...*

⁵⁶ C. Utas, B. Revel, T. Nishino, *Outcome Monitoring Report 3rp Turkey Chapter 2018*, 24.06.2019, <https://reliefweb.int/report/turkey/outcome-monitoring-report-3rp-turkey-chapter-2018> [dostęp: 17.01.2023]; *2021 Outcome Monitoring Report 3rp Turkey Chapter 2021*, 27.09.2022, <https://reliefweb.int/report/turkiye/3rp-turkey-chapter-2021-outcome-monitoring-report> [dostęp: 17.01.2023].

w niebezpieczną podróż do Europy. Ci, którzy wybrali ostatnią opcję, ogłosili we wrześniu 2022 r. za pośrednictwem komunikatora Telegram kampanię „Karawana światła”. Informacje na ten temat śledziło 70 tys. osób, choć twórcy pomysłu spodziewali się ok. 100 tys.⁵⁷. Organizatorzy sformułowania masowej migracji apelowali o zabranie śpiworów, namiotów, kamizelek ratunkowych, apteczek i żywności. Osoba przedstawiająca się jako Jad Salim podawała się w mediach społecznościowych za inicjatora przedsięwzięcia. Nie wiadomo jednak, czy był to ruch oddolny syryjskich aktywistów, czy gra polityczna inspirowana przez władze tureckie, mająca na celu zaszantażowanie UE, w tym i bezpośrednio Grecji, czy uspokojenie wewnętrznych nastrojów społecznych przed wyborami w 2023 r.⁵⁸.

Określono cel, co z teoretycznego punktu tworzenia tłumu jest ważne. Była nim demonstracja „cierpienia Syryjczyków”, którą miał zauważyć Wysoki Komisarz Unii Europejskiej ds. Praw Człowieka, by następnie ułatwić im migrację do państw deklarujących gotowość przyjęcia uchodźców⁵⁹. Manifestacja sprzeciwu wobec pogarszających się warunków ekonomicznych i społecznych Syryjczyków w Turcji oraz rasizmu wobec nich miała wpłynąć na państwa europejskie, by ponownie otworzyły swoje granice, jak uczyniły to w 2015 r. Według „The Guardian” z 19 września 2022 r. członkowie karawany rozpoczęli podróż do miasta Edirne położonego w pobliżu granicy turecko-greckiej⁶⁰. W mediach społecznościowych, w tym samym miesiącu udostępniono film z opisem informującym, że „Karawana światła”, złożona z 40 tys. syryjskich uchodźców, zmierza z Turcji do Niemiec. Według analiz Central European Digital Media Observatory pokazywał on migrantów sfilmowanych 25 października 2015 r. w pobliżu granicy słoweńsko-chorwackiej, a nie turecko-greckiej w 2022 r.⁶¹. Jak twierdził minister ochrony cywilnej Grecji Takis Theodorikakos,

⁵⁷ *Tens of Thousands Joined the Syrian Convoy of Light Bound for Europe*, „The Syrian Observer”, 12.09.2022, <https://syrianobserver.com/features/78677/tens-of-thousands-joined-the-syrian-convoy-of-light-bound-for-europe.html> [dostęp: 18.01.2023].

⁵⁸ Sz. Opryszek, „Karawana światła”. *Syryjscy uchodźcy ruszą z Turcji w kierunku Europy?*, OKO.press, 14.09.2022, <https://oko.press/karawana-swiatla-syryjscy-uchodzcy-rusza-z-turcji-do-europy-opryszek> [dostęp: 23.01.2023].

⁵⁹ *Tens of Thousands...*

⁶⁰ J. Williams, *Syrian Refugees Mass in Convoy on Turkish Border to Walk into Greece*, „The Guardian”, 21.09.2022, <https://www.theguardian.com/global-development/2022/sep/21/syrian-refugees-mass-in-convoy-on-turkish-border-to-walk-into-greece> [dostęp: 26.02.2023].

⁶¹ P. Konstantinidis, *Nagranie nie pokazuje trwającego obecnie marszu uchodźców syryjskich z Turcji do Niemiec. Film jest z 2015 roku*, 25.10.2022, <https://cedmohub.eu/pl/nagranie-nie-pokazuje-trwajacego-obecnie-marszu-uchodzcow-syryjskich-z-turcji-do-niemiec-film-jest-z-2015-roku/> [dostęp: 17.01.2023].

była to „zorganizowana kampania internetowa”, mająca nakłonić migrantów do masowego wjazdu na teren Grecji⁶².

Migranci mieli podróżować w grupach liczących po 50 osób na czele z przewodnikiem. Uczestnictwo w karawanie zapowiedzieli lekarze, inżynierowie, prawnicy i przedstawiciele innych zawodów, którzy do Turcji uciekli przed wojną domową. Akcesję swoją zgłosiły także osoby przebywające jeszcze na terenie Syrii. Na przykład 12 września 2022 r. grupa 400 osób udała się z muhafaza Idlib do przejścia granicznego w Bab al-Hawa, ale podczas marszu została zaatakowana przez członków Hayat Tahrir al-Sham i pod groźbą aresztu zmuszona do powrotu⁶³.

W październiku 2022 r. tłum liczący ok. 600 osób został zatrzymany przez tureckie siły bezpieczeństwa. Migranci syryjscy podążali z Ipsali do granicy z Grecją⁶⁴. W tym samym miesiącu Grecy uratowali 92 nagich mężczyzn (głównie z Syrii i Afganistanu), którzy dotarli do tego państwa z terenów Turcji przez rzekę Evros. Obie strony obwiniały się za nieludzkie traktowanie migrantów⁶⁵. Czy była to część projektu „Karawana światła”? Trudno jednoznacznie stwierdzić. Pewne było to, że ogłoszenie tej kampanii spotkało się z reakcją władz greckich. Minister Theodorikakos stwierdził, że greckie granice są dobrze strzeżone⁶⁶. Ponadto w 2023 r. zaplanowano, z poparciem społecznym, wydłużenie muru granicznego o 100 km⁶⁷. Po stronie tureckiej nastąpiła mobilizacja służb granicznych, które zatrzymywały osoby podejmujące próby nielegalnego przekroczenia granicy, a potem deportowano je, zmuszając do podpisania dokumentu dobrowolnego powrotu do Syrii, co było krytykowane przez organizacje praw człowieka⁶⁸. Wzmocniono

⁶² *Tákis Θεοδωρικόκος-Απόλυτη η ετοιμότητα της Ελληνικής Αστυνομίας στον Έβρο*, 20.09.2022, <https://www.minocp.gov.gr/2022/09/20/20-09-2022-takis-theodorikakos-apolyti-i-etoimotita-tis-ellinikis-astynomias-ston-evro/> [dostęp: 11.02.2023].

⁶³ *Syrian Refugees Attempting to Join 'Caravan of Light' to Europe Attacked by HTS Militants*, „The New Arab Staff”, 13.09.2022, <https://www.newarab.com/news/syrians-attempting-travel-europe-attacked-hts> [dostęp: 10.01.2023].

⁶⁴ *Asty/mtom, Setki migrantów z Syrii zatrzymanych na granicy turecko-greckiej*, TVN24 Świat, 20.10.2022, <https://tvn24.pl/swiat/turcja-setki-migrantow-z-syrii-zatrzymane-na-granicy-z-grecja-6171674> [dostęp: 10.01.2023]; *Turkiye Accused of Preventing Syrian Migrants Crossing into Greece*, „MEMO Middle East Monitor”, 21.10.2022, <https://www.middleeastmonitor.com/20221021-turkiye-accused-of-preventing-syrian-migrants-crossing-into-greece/> [dostęp: 7.01.2023].

⁶⁵ *A. Binley, UN Condemns 'Deeply Distressing' Discovery of 92 Naked Migrants at Greece-Turkey Border*, BBC News, 16.10.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-63278122> [dostęp: 27.02.2023].

⁶⁶ *Tákis Θεοδωρικόκος...*

⁶⁷ *D. Gatopoulos, Greece: EU's External Border is Hardening, Attitudes are Too*, „AP News”, 23.10.2022, <https://apnews.com/article/europe-greece-turkey-european-union-4ce8323dbf24321d48f685c97e4b08a9> [dostęp: 15.02.2023].

⁶⁸ Według badań UNHCR rosło grono syryjskich migrantów w Turcji, którzy nie planowali powrotu do ojczyzny „w żadnych okolicznościach”. W 2017 r. stanowiło ono

także granicę bułgarsko-turecką. Charakterystyczne dla tego odcinka było brutalne traktowanie migrantów, wypychanie ich z powrotem do Turcji i nieprzyjmowanie wniosków o ochronę międzynarodową⁶⁹. Masowe migracje przestały być skuteczne ze względu na rosnącą militaryzację pogranicza unijnego, a ponadto niosły za sobą ból i cierpienie uchodźców.

PODSUMOWANIE

Tłumy migrantów mające charakter apolityczny stały się narzędziem w rękach polityków. Wywoływały współczucie, strach, zagrożenie i militaryzację granic. Zmieniły dynamikę migracji i wpłynęły na politykę europejską w tym zakresie. Podczas kryzysu z 2015 r. ten sposób peregrynacji okazał się skuteczny, ale w 2021 i 2022 r. nie zdał egzaminu. Oznacza to, że postawiona na wstępie teza nie została potwierdzona. Omówione kryzysy migracyjne pokazały bowiem odmienne podejście władz państw unijnych do kwestii przemieszczających się osób. Podczas gdy w 2015 r. tłumy migrujących robiły wrażenie, co skutkowało otwieraniem granic i przyjmowaniem ich, to w 2021 i 2022 r., choć również wzbudzały zainteresowanie, to jednak wpływały na zamykanie granic i wzrost działań antyimigracyjnych. We wspomnianych przypadkach tłum z pewnością spełniał swoje wewnętrzne funkcje, dając jego uczestnikom bezpieczeństwo, poczucie sprawczości, jak i odwagę do łamania prawa podczas przemieszczania się między granicami wbrew przepisom.

BIBLIOGRAFIA

2021 Outcome Monitoring Report 3rp Turkey Chapter 2021, 27.09.2022, <https://reliefweb.int/report/turkiye/3rp-turkey-chapter-2021-outcome-monitoring-report> [dostęp: 17.01.2023].

Ambrozik A., Opryszek Sz., *Kuźnica. Imigranci i uchodźcy błagają o pomoc. „Będą trupy”, mówi nam białoruski pogranicznik*, OKO.press, 10.11.2021, <https://oko.press/kuznica-imigranci-i-uchodzczy-blagaja-o-pomoc> [dostęp: 1.03.2023].

16,7 proc. respondentów, dwa lata później 51,8 proc., a w 2020 r. wyniosło 77,8 proc. M.M. Erdoğan, *Syrians Barometer 2020 „A Framework for Achieving Social Cohesion With Syrians in Turkey”*, UNHCR, 09.2021, s. 230, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/SB-2020-Ingilizce-son.pdf> [dostęp: 5.02.2023].

⁶⁹ *Bulgaria: Migrants Brutally Pushed Back at Turkish Border*, „Human Right Watch”, 26.05.2022, <https://www.hrw.org/news/2022/05/26/bulgaria-migrants-brutally-pushed-back-turkish-border> [dostęp: 21.02.2023].

- Asty/mtom, *Setki migrantów z Syrii zatrzymanych na granicy turecko-greckiej*, TVN24 Świat, 20.10.2022, <https://tvn24.pl/swiat/turcja-setki-migrantow-z-syrii-zatrzymane-na-granicy-z-grecja-6171674> [dostęp: 10.01.2023].
- Asylum in the EU Member States*. Newsrelease Eurostat, 16.03.2017, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7921609/3-16032017-BP-EN.pdf/e5fa98bb-5d9d-4297-9168-d07c67d-1c9e1?t=1489575151000> [dostęp: 25.01.2023].
- Barber B., *Theory of Collective Behavior by Neil J. Smelser*, „History and Theory” 1965, vol. 4, no. 2, s. 268 (184–199), DOI: 10.1057/9781137348173_7.
- Binley A., *UN Condemns ‘Deeply Distressing’ Discovery of 92 Naked Migrants at Greece-Turkey Border*, BBC News, 16.10.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-63278122> [dostęp: 27.02.2023].
- Bulgaria: Migrants Brutally Pushed Back at Turkish Border*, Human Right Watch, 26.05.2022, <https://www.hrw.org/news/2022/05/26/bulgaria-migrants-brutally-pushed-back-turkish-border> [dostęp: 21.02.2023].
- Curry T., Croutoru A., Crooks A., Stefanidis A., *Exodus 2.0: Crowdsourcing Geographical and Social Trails of Mass Migration*, „Journal of Geographical Systems” 2019, vol. 21, no. 1, s. 161–187, DOI: 10.1007/s10109-018-0278-1.
- Davies J.Ch., *Przyczynek do teorii rewolucji*, [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (wyb. i opr.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 1094–1114.
- Erdoğan M.M., *Syrians Barometer 2020 „A Framework for Achieving Social Cohesion With Syrians in Turkey”*, UNHCR, 09.2021, s. 230, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/SB-2020-Ingilizce-son.pdf> [dostęp: 5.02.2023].
- Erdoğan M.M., *Syrians Barometer 2021 a Framework for Achieving Social Cohesion With Syrians in Türkiye*, UNHCR, 11.2022, s. 5, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/12/SB-2021-English-01122022.pdf> [dostęp: 14.02.2023].
- EU’s External Borders in 2022: Number Of Irregular Border Crossings Highest since 2016*, Frontex, 13.01.2023, <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-s-external-borders-in-2022-number-of-irregular-border-crossings-highest-since-2016-Y-sAZ29> [dostęp: 5.02.2023].
- Gatopoulos D., *Greece: EU’s External Border is Hardening, Attitudes are Too*, „AP News”, 23.10.2022, <https://apnews.com/article/europe-greece-turkey-european-union-4ce8323dbf24321d48f685c97e-4b08a9> [dostęp: 15.02.2023].
- Granovetter M., *Threshold Models of Collective Behavior*, „American Journal of Sociology” 1978, vol. 83, no. 6, s. 1420–1443, DOI: 10.15195/v7.a26.

- Gurr T.R., *Relatywna deprywacja a impuls przemocy*, [w:] P. Sztompka, M. Kuci (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- Hartocollis A., *Traveling in Europe's River of Migrants. Reporter's Notebook*, „The New York Times”, 2015, <https://www.nytimes.com/interactive/projects/cp/reporters-notebook/migrants/march-budapest-hungary> [dostęp: 5.12.2022].
- Inan F., Aslan M., Whitaker-Yilmaz J., *Understanding Syrian Refugees in Turkey*, 06.2019, <https://oxfam.app.box.com/s/gf2v0xo9h3x6gpb9u7aeda4089jroukf> [dostęp: 6.01.2023].
- Kenyon P., *Syrian refugees say they're feeling unwelcome in Turkey, but have nowhere else to go*, NPR News, 6.07.2022, <https://www.npr.org/2022/07/06/1110151878/syrian-refugees-say-theyre-feeling-unwelcome-in-turkey-but-have-nowhere-else-to-> [dostęp: 19.01.2023].
- Kerry M.L., *Syrian refugees in Turkey face racist attacks and the fear of deportation*, NPR News, 22.12.2022, <https://www.npr.org/2022/12/22/1145082636/syrian-refugees-in-turkey-face-racist-attacks-and-the-fear-of-deportation> [dostęp: 17.01.2023].
- Kochanowski J.K., *Tłum i jego przywódcy. Studium historyzoficzne*, E. Wende i Spółka, Warszawa 1906.
- Konstantinidis, *Nagranie nie pokazuje trwającego obecnie marszu uchodźców syryjskich, z Turcji do Niemiec. Film jest z 2015 roku*, 25.10.2022, <https://cedmohub.eu/pl/nagranie-nie-pokazuje-trwajacego-obecnie-marszu-uchodzcow-syryjskich-z-turcji-do-niemiec-film-jest-z-2015-roku/> [dostęp: 17.01.2023].
- Kubis A., Rybicka J., *„Chciałbym służyć Polakom wiedzą medyczną”, mówi w nocy wyczerpany Farah. Historie 6 Syryjczyków*, OKO.press, 22.12.2021, <https://oko.press/chcialbym-sluzyc-polakom-wiedza-medyczna-mowi-w-nocy-wyczerpany-farah> [dostęp: 1.03.2023].
- Le Bon G., *Psychologia tłumu*, tłum. Z. Poznański, Księgarnia H. Altenberga, Księgarnia pod Firmą E. Wende i Spka, Lwów–Warszawa 1899.
- Litwa rozmieszcza dodatkowe siły NATO na granicy z Białorusią i Rosją*, „Biuletyn Informacyjny Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego”, 15.03.2022, <https://studium.uw.edu.pl/litwa-rozmieszcza-dodatkowe-sily-nato-na-granicy-z-bialorusia-i-rosja/> [dostęp: 15.01.2023].
- [List organizacji pozarządowych z Litwy, Łotwy, Polski do Ursuli von der Leyen], Warsaw 11.10.2021, <https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/01/Letter-to-the-EC-on-push-back-in-Lithuania-Latvia-and-Poland.pdf> [dostęp: 7.03.2023].
- Lotocki Ł., *Kryzys imigracyjny w Europie w polskim dyskursie publicznym w latach 2015–2018*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019.
- Łoziński B., *Tłum: szkic socjologiczny*, Spółka Wydawnicza Polska w Krakowie, Kraków 1895.

- McPhail C., *Blumer's Theory of Collective Behavior: The Development of a Non-Symbolic Interaction Explanation*, „The Sociological Quarterly” 1989, vol. 30, no. 3, s. 401–423, DOI: 10.1111/j.1533-8525.1989.tb01528.x.
- Meral A.G., Tong M., Yilmaz J.W., Saliji T., Topgül C., Aslan M., *Refugee Advocacy in Turkey. From Local to Global*, HPG Working Paper, 09.2021, https://turkiyemultecikonseysi.org/uploads/Belgeler/Protection_IP_Turkey_case_study_WEB.pdf [dostęp: 6.01.2023].
- Murray D., *UNHCR Applauds Austria and Germany as Refugees March Across Hungary*, UNHCR, 5.09.2015, <https://www.unhcr.org/news/latest/2015/9/55eae4116/unhcr-applauds-austria-germany-refugees-march-across-hungary.html> [dostęp: 7.02.2023].
- Opryszek Sz., „Karawana światła”. *Syryjscy uchodźcy ruszą z Turcji w kierunku Europy?*, OKO.press, 14.09.2022, <https://oko.press/karawana-swiatla-syryjscy-uchodzcy-rusza-z-turcji-do-europy-opryszek> [dostęp: 23.01.2023].
- Opryszek Sz., *Strzały przy granicy. Migranci wpadli w pułapkę i nie mają odwrotu*, OKO.press, 8.11.2021, <https://oko.press/strzaly-przy-granicy-migranci-wpadli-w-pulapke-i-nie-maja-odwrotu> [dostęp: 1.03.2023].
- Opryszek Sz., *Wielka grupa migrantów zmierza do Polski. Białoruski żołnierz: Dowoziliśmy ich. Tam zacznie się piekło!*, OKO.press, 8.11.2021, <https://oko.press/wielki-marsz-migrantow-zmierza-do-polski-bialoruski-zolnierz-dowozilismy-ich-tam-zacznie-sie-pieklo> [dostęp: 1.03.2023].
- PAP, *Białystok, Straż Graniczna: funkcjonariusze zaatakowani kamieniami i oślepiani laserami*, TVN24, 28.11.2021, <https://tvn24.pl/bialystok/straz-graniczna-o-sytuacji-na-granicy-polsko-bialoruskiej-funkcjonariusze-sg-zaatakowani-kamieniami-i-oslepiani-lasera-mi-5505788> [dostęp: 1.03.2023].
- PIAR anketi: *AKP'lilerin yüzde 33'ü merkez sağda yeni bir parti istiyor*, 19.07.2019, <https://t24.com.tr/foto-haber/piar-dan-siyasi-gundem-arastirmasi-akp-lilerin-yuzde-33-u-merkez-sagda-yeni-bir-parti-istiyor,8276/2> [dostęp: 19.01.2023].
- Pmd, *Próba forsowania granicy. Pięć osób w szpitalu, służby białoruskie puszczały hymn Polski*, Onet.pl, 25.11.2021, <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/kryzys-migracyjny-proba-forsowania-granicy-bialorusini-puszczali-hymn-polski/462fc82> [dostęp: 1.03.2023].
- Refugees and Others of Concern to UNHCR. 1999 Statistical Overview*, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva July 2000, s. 10, <https://www.unhcr.org/3ae6bc834.pdf> [dostęp: 20.02.2023].
- Schmitt-Beck R., *Bandwagon Effect*, [w:] G. Mazzoleni (ed.), *The International Encyclopedia of Political Communication*, Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey 2015, s. 1–5, DOI: 10.1002/9781118541555.wbiepc015.
- Sighele S., *Thum zbrodniczy. Szkic psychologii zbiorowej*, tłum. A. Mrożkowska, Księgarnia G. Centnerszvera, Warszawa 1895.

- Sixth Regional Survey on Syrian Refugees' Perceptions & Intentions on Return to Syria. Egypt, Iraq, Lebanon, Jordan*, UNHCR, 03.2021, s. 4, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/85739> [dostęp: 25.02.2023].
- Syrian Refugees Attempting to Join 'Caravan of Light' to Europe Attacked by HTS Militants*, „The New Arab Staff”, 13.09.2022, <https://www.newarab.com/news/syrians-attempting-travel-europe-attacked-hts> [dostęp: 10.01.2023].
- Tens of Thousands Joined the Syrian Convoy of Light Bound for Europe*, „The Syrian Observer”, 12.09.2022, <https://syrianobserver.com/features/78677/tens-of-thousands-joined-the-syrian-convoy-of-light-bound-for-europe.html> [dostęp: 18.01.2023].
- Torres E. C., *Durkheim's Concealed Sociology of the Crowd*, „Durkheimian Studies” 2014, vol. 20, s. 89–114, DOI: 10.3167/ds.2014.200105.
- Trembley P., *Are Syrians in Turkey no Longer Erdogan's 'Brothers'?*, Al-Monitor, 29.07.2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/07/turkey-syria-refugees-are-no-longer-erdogans-brothers.html> [dostęp: 19.01.2023].
- Turkiye Accused of Preventing Syrian Migrants Crossing into Greece*, „MEMO Middle East Monitor”, 21.10.2022, <https://www.middleeast-monitor.com/20221021-turkiye-accused-of-preventing-syrian-migrants-crossing-into-greece/> [dostęp: 7.01.2023].
- Understanding Crowd Behaviour: Supporting Evidence*, The Cabinet Office Emergency Planning College 2009, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192606/understanding_crowd_behaviour-supporting-evidence.pdf [dostęp: 23.02.2023].
- UNHCR: Ukraine, other Conflicts Push Forcibly Displaced Total over 100 Million for First Time*, Geneva, 23.05.2022, <https://www.unrefugees.org/news/unhcr-ukraine-other-conflicts-push-forcibly-displaced-total-over-100-million-for-first-time/> [dostęp: 20.02.2023].
- Utas C., Revel B., Nishino T., *Outcome Monitoring Report 3rp Turkey Chapter 2018*, 24.06.2019, <https://reliefweb.int/report/turkey/outcome-monitoring-report-3rp-turkey-chapter-2018> [dostęp: 17.01.2023].
- Williams J., *Syrian Refugees Mass in Convoy on Turkish Border to Walk into Greece*, „The Guardian”, 21.09.2022, <https://www.theguardian.com/global-development/2022/sep/21/syrian-refugees-mass-in-convoy-on-turkish-border-to-walk-into-greece> [dostęp: 26.02.2023].
- Wróblewski B., *Przestępstwa tłumy*, Księgarnia Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie, Wilno 1922.
- Τάκης Θεοδωρικάκος-Απόλυτη η ετοιμότητα της Ελληνικής Αστυνομίας στον Έβρο*, 20.09.2022, <https://www.minocp.gov.gr/2022/09/20/20-09-2022-takis-theodorikakos-apolyti-i-etoimotita-tis-ellinikis-astynomias-ston-evro/> [dostęp: 11.02.2023].